

Jelínková, Jana

Symposium "Literatura, umění a revoluce"

In: *Literatura, umění a revoluce : sborník vědeckého symposia věnovaného osmdesátému výročí narození V.V. Majakovského a čtyřicátému výročí úmrtí A.V. Lunačarského, Brno 30. října - 2. listopadu 1973*. Burian, Jaroslav (editor); Mikulášek, Miroslav (editor). Vyd. 1. V Brně: Universita J.E. Purkyně, 1976, pp. 281-288

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121303>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

J. JELÍNKOVÁ

SYMPOZIUM „LITERATURA, UMĚNÍ A REVOLUCE“

Stati uveřejněné v předkládaném sborníku jsou záznamem referátů a sdělení přednesených na literárněvědném sympoziu, které pod názvem *Literatura, umění a revoluce* uspořádala katedra ruské a sovětské literatury a slovan-
ských literatur filozofické fakulty Univerzity J. E. Purkyně v Brně ve dnech 30. října až 2. listopadu 1973. Sympozium bylo věnováno osmdesátému vý-
ročí narození Vladimíra Majakovského a čtyřicátému výročí úmrtí A. V. Lu-
načarského. Cílem sympozia bylo přispět k osvětlení aktuální problematiky
odrazu revolučních společenských přeměn v životě společnosti, k průzkumu
jejich působení v oblasti umění a zároveň ke zjištění podílu umění, v daném
případě literatury, na těchto přeměnách. V ohnisku pozornosti pak bylo
dílo významných účastníků Velké říjnové socialistické revoluce a budovatelů
mladého sovětského státu — revolučního básníka Vladimíra Majakovského
a spisovatele, teoretika i organizátora kultury Anatolije Vasiljeviče Luna-
čarského.

Sympozium, nad nímž převzal záštitu prorektor univerzity prof. dr. Fran-
tišek Hejl a děkan filozofické fakulty prof. dr. Milan Kopecký, bylo zahájeno
slavnostním shromážděním v aule filozofické fakulty. Zahajovacího proslovu
se ujal prorektor Hejl, děkan fakulty pak uvítal účastníky sympozia a jme-
novitě čestné hosty — vicekonzula SSSR v Brně F. I. Bakina a pracovníka
KV KSC doc. dr. Mojmiru Köttnera, kteří v krátkém projevu pozdravili
účastníky sympozia a popřáli zdar jejich jednání. V umělecké části programu
přednesli sólisté Státní filharmonie v Brně skladby Leoše Janáčka a Viléma
Petrželky a člen Mahenovy činohry Otakar Dadák tlumočil obecenstvu
poému Vladimíra Majakovského *Plným hlasem*. Uvedením do pracovní pro-
blematiky sympozia byla přednáška doc. dr. Miroslava Mikuláška, kterou na
téma *Literatura a revoluce* proslovil v závěrečné části slavnostního zahájení.

Během třidenního jednání sympozia vystoupilo s referáty a s diskusními
příspěvky sedm zahraničních hostů: prof. Valentin Archipovič Kovaljov, DrSc.
(Puškinský dům AV SSSR, Leningrad), Irina Anatoljevna Lunačarská (tisková
agentura Novosti, Moskva), prof. Mihai Novicov a prof. Tatiana Nicoles-
cová, DrSc. (univerzita v Bukurešti), prof. Gerhard Schaumann, DrSc. (univer-

zita v Jeně), mgr. Antoni Kmita (Polská akademie věd, Varšava), Colin A. Johnson, M. A. (univerzita v Leedsu). Byla přečtena přednáška zesnulého osobního sekretáře Lunačarského A. I. Dejče o Lunačarském a o problémech socialistického divadla, zasláná Dejčovou ženou. Za československé účastníky sympozia přednesli referáty doc. dr. Milan Hrala, CSc. a dr. Miroslava Genčiová (Karlova univerzita, Praha), dr. Miloslav Wagner (ČSAV, Praha), doc. dr. Milan Zahradka, CSc., dr. Zdeňka Dostálová, CSc. a dr. Vladimír Novotný (Palackého univerzita, Olomouc), dr. Viktor Kudělka, CSc., dr. Krystyna Kardyni-Pelikánová, CSc. a dr. Pavel Pešta (ČSAV, Brno), doc. dr. Karel Bundálek, CSc. (Janáčkova akademie múzických umění, Brno), prof. dr. Artur Závodský, DrSc., doc. dr. Jaroslav Burian, CSc., doc. dr. Miroslav Mikulášek, CSc., doc. dr. Richard Pražák, CSc., dr. Vlasta Vlašínová, CSc., dr. Danuše Kšicová, CSc. a dr. Milan Suchomel (Univerzita J. E. Purkyně, Brno). Někteří badatelé se nemohli sympozia osobně zúčastnit a své příspěvky zaslali písemně. Byli to prof. A. Kulinič, DrSc. (univerzita v Kyjevě), prof. L. F. Jeršov, DrSc. (Puškinský dům AV SSSR, Leningrad), doc. M. D. Bočarov, CSc. (pedagogický institut v Taganrogu) a prof. dr. Zerněk Mathauser, DrSc. (ČSAV, Praha). Teze své přednášky zaslal sympoziu vědecký pracovník Ústavu světové literatury v Moskvě N. A. Trifonov.

Jednání sympozia se zaměřilo na několik základních tematických okruhů. Nejprve byla zkoumána problematika tvorby Vladimíra Majakovského a poezie revoluční epochy. V další části se badatelé zabývali přínosem díla A. V. Lunačarského k marxistické estetice a jeho vlastní dramatickou tvorbou. V třetím tematickém okruhu se zájem účastníků sympozia soustředil na zjišťování významu revoluce pro vznik nových uměleckých kvalit, na sledování proměn uměleckých žánrů, na problematiku socialistického realismu a konečně na podněty, kterými mladé sovětské umění obohatilo světovou kulturu.

Ideová východiska pro jednání sympozia vymezil úvodní referát Miroslava Mikuláška. Byla v něm zkoumána problematika vzájemného vztahu umění a revoluce, otázky společensky angažované literatury a umění vůbec a jejich proměn v období revolučních zvratů, byly sledovány cesty sovětské revoluční literatury, její novátorství aj. Miroslav Mikulášek poukázal na to, že předmětem sovětské literatury, utvářející se jako osobitá forma „čelovekovedenija“ (Gorkij), byl nikoli odtažitý, odlidštěný pohyb dějin, ale „lidská duše, osobnost v jejích vzájemných vztazích se světem“ a že smysl sovětské literatury jako literatury v revoluční epoše spočívá v dvojjediném úsilí o odkrytí pružin sociálního pohybu i zdrojů lidskosti. Referent ukázal, že v sovětském literárním i dramatickém umění raného období se vedle snahy o historicky konkrétní zobrazení reality prosadila tendence usilující o postžení smyslu a logiky životního procesu i historického pohybu. Velká pozornost byla v úvodním referátě věnována problematice novátorství revoluční sovětské literatury. M. Mikulášek připomněl dávné tendence spojovat

revolučnost umění pouze s momentem jeho politické opozičnosti vůči společnosti. Sovětské umění revoluční epochy však v praxi ukázalo, že ideově ztotožnění umělců se socialistickou realitou a permanentní proměna uměleckých forem se vzájemně nevylučují. Revolučnost umění není výslednicí politické opozičnosti umělce vůči danému společenskému pořádku, ale výrazem jeho schopnosti uměleckými prostředky postihovat vnitřní pohyb a dynamiku evoluční řady, proces sebezpřeměny společenskopolitické formace. Nikoli ideově-estetická strnulost a statická, ale proměna uměleckých forem v závislosti na životním pohybu je nezvratným axiomem vývoje umění v socialismu a komunismu. Skutečné novátorství pak vzniká pouze tam, kde se inovace formy spojuje s politickou pokrokovostí obsahu. Více než půlstoletá zkušenost sovětské literatury představuje závažný vklad do řešení problematiky vztahu umění a revoluce, do poznání dialektiky jejich vzájemných vazeb.

Obecný rámec jednání symposia vytvořil referát V. A. Kovaljova věnovaný literárněhistorickým otázkám a principům periodizace sovětské literatury. V diskusi k němu vystoupila T. Nicolescová, která uvítala zahrnutí literatury dvacátých a třicátých let do jednoho období, vznesla však připomínku k periodizaci literatury poválečné. Proti Kovaljovovu zařazení literatury padesátých a šedesátých let do jednoho období podala návrh, aby literatura první poloviny padesátých let byla připojena k literární tvorbě válečné a aby literární produkce od poloviny padesátých let byla považována za soudobou. M. Novicov podpořil stanovisko T. Nicolescové argumentem, že se právě od poloviny padesátých let v sovětské literatuře objevují i nové umělecké kvality. J. Burian přijal kladně principy periodizace navržené prof. Kovaljovem. Zobecnění společných znaků literárního vývoje umožňuje rozčlenit ho do velkých a přitom ústrojných celků a brání současně mechanické atomizaci, která často příliš přímočaře odráží drobnější úseky sociálně-ekonomického vývoje společnosti. Zvláště přínosné může být odhalení společných znaků literatury třicátých let a poválečného vývoje, zejména pokud jde o díla s tzv. výrobní a zemědělskou tematikou (např. s tématem člověk v tvůrčím pracovním procesu).

Zkoumání tvorby Vladimíra Majakovského a poezie revoluční epochy tvořilo jeden z hlavních tematických okruhů symposia. Této problematice byly věnovány referáty M. Novicova *Poezie Majakovského a revoluční patos epochy*, C. A. Johnsona *Majakovskij a jeho Chat Chardet Chenno* a A. Kmitý *Výchovné prvky v Majakovského verších pro děti*. Z materiálů publikovaných ve sborníku nebyly na sympoziu předneseny příspěvky sovětských badatelů M. D. Bočarova *Majakovskij a revoluce*, L. F. Jeršova *Poetický fejeton Majakovského* a A. Kuliniče *Problémy tradice a novátorství v díle V. V. Majakovského*. Dále nebyl přednesen příspěvek pražského literárního vědce Zd. Mathausera *Revoluce a poezie*. Uvedení autoři se nemohli jednání osobně zúčastnit a referáty dodali písemně.

V diskusi k tomuto tématu bylo předneseno osm příspěvků. Polemiku vyvolala teze M. Novicova o antiromantičnosti Majakovského, proti níž vystoupili T. Nicolescová a M. Mikulášek. T. Nicolescová sice vysoce oceňovala referát M. Novicova, zdůraznila však, že v určitých údobích Majakovskij vystupoval jako zřejmý romantik (*Razgovor s solncem*). M. Mikulášek pak poukázal na typické romantické prvky, objevující se zvláště v tragédii *Vladimír Majakovskij* (jde o Majakovského mesianismus, o motiv společenské vzpoury individua a vzpoury proti bohu, o postoj osamělého buřiče aj.). M. Mikulášek také upozornil na to, že romantický charakter mají i některé stylistické postupy Majakovského, jako je využívání provokující ironie, a konečně i záměrná fragmentárnost básnickovy tvorby. Další diskuse se rozvinula v souvislosti s vystoupením V. A. Kovaljova proti tezi M. Novicova o „důsledné futuristické cestě Majakovského“. V. A. Kovaljov vyslovil myšlenku, že „gigantickou osobnost Majakovského nelze vůbec vtěsnat do rámce vcelku bezvýznamného směru, v podstatě odtrženého od základních otázek epochy a umělecky neplodného“. Na tento názor polemicky reagoval M. Mikulášek, který souhlasil s myšlenkou, že Majakovskij rámec futurismu výrazně přesahoval, poukázal však na význam a vnitřní diferencovanost ruského futurismu. V odpovědi na diskusní příspěvek M. Mikuláška vysvětlil V. A. Kovaljov, že vůbec nenavrhoval odřici se zkoumání ruského futurismu, že však pokládá za nepřiměřené zveličování významu tohoto směru v ruském a sovětském literárním procesu. Takového zveličování se podle Kovaljovova mínění dopouštějí někteří českoslovenští literární vědci. Další Kovaljovova polemická poznámka se týkala teze D. S. Markova, podle níž tvorba avantgardních umělců znamenala nemalý přínos pro formování koncepce socialistické literatury (tuto tezi ocitoval ve svém diskusním příspěvku M. Mikulášek). Podle názoru V. A. Kovaljova je tato myšlenka, použitá mimo původní kontext, dvojznačná. Kovaljov pokládá za přirozené, že se v díle socialistických spisovatelů, bývalých příslušníků avantgardy, uchovaly jako „mateřská znaménka“ některé rysy jejich předchozí tvorby. Tyto rysy však mají pro socialistickou tvorbu bývalých příslušníků avantgardy jen dílčí význam. Je také třeba mít na zřeteli, že takové jevy, jako byla např. avantgarda, nabývají různé kvality v kulturním kontextu různých národů. Vzdýť i samotný pojem „avantgardní umělec“ („chudožnik-avangardist“) označuje vlastně podle Kovaljova mínění jak skutečně revoluční umělce, kteří se organicky zapojili do rozvoje socialistické literatury, tak i umělce vzdálené sociálně mravním problémům své doby a zaujaté čistě formalistickými experimenty.

Vděčným východiskem pro diskusi byl referát A. Kmity o Majakovského tvorbě pro děti. Měl velkou odezvu mezi přítomnými, kteří v několika příspěvcích konstatovali nutnost věnovat daleko více pozornosti Majakovského tvorbě pro děti a dětské literatuře vůbec. Vyslovili také myšlenku, že dětskou literaturu je nutno hodnotit měřítky uměleckými, a nikoli didaktickými, jak se často stává. M. Genčiová v této souvislosti navrhl, aby Maja-

kovského tvorba pro děti byla zkoumána ve srovnání s jeho tvorbou pro dospělé (pohádka *O Pete, tolstom rebenke i Sime, kotoryj byl tonkij* pokládá za protějšek k poémě *150 000 000*). Dále pak poukázala na nesprávnou praxi, kdy „velká“ literární věda vytlačuje literaturu pro děti někam na „zadvorki poezii“, a tím pak je zkresleno hodnocení celé umělecké tvorby příslušného autora. To je i případ Majakovského tvorby pro děti. V dalším diskusním příspěvku se G. Schaumann zabýval otázkou, do jaké míry se Majakovskij ve své tvorbě pro děti stal vzorem pro řadu dalších dětských autorů. Například Maršak a Michalkov rozvíjejí metodicky a zčásti i formálně to, co Majakovskij naznačil; zvláště silným podnětem se stalo sepětí didaktičnosti s hrou slov. J. Burian věnoval svůj diskusní příspěvek úvaze o sepětí Majakovského s ústní lidovou slovesností, zvláště s častuškou, dále na příkladu pohádky *O dezertire, ustroivšemsja nedurnenko* . . . upozornil, že někdy Majakovskij, chtěje docílit hlubšího satirického účinku, dováděl didaktičnost ad absurdum. Na závěr této části diskuse poděkoval A. Kmita všem, kdo projevíli zájem o Majakovského verše pro děti, vyslovil souhlas s názorem, že stále ještě není vyjasněno, co je literatura pro děti a čím se liší od literatury pro dospělé, a konečně v souvislosti s příspěvkem G. Schaumanna poukázal na sepětí Majakovského s předchůdci. Kmita došel k závěru, že Majakovskij je i v tvorbě pro děti skutečný klasik a že ve vztahu k dětem vystupuje jako jejich přítel — „ďaďa“ Majakovskij. Diskuse k tomuto tematickému okruhu byla uzavřena poznámkou G. Schaumanna, který zajímavě ilustroval postřeh A. C. Johnsona, že Majakovskij vnímal poezii cizího jazyka především rytmicky a zvukově. Uvedl fonetický záznam německého znění Heinovy básně, jak ji v originále zachytil V. Majakovskij, obraceje pozornost k aliteracím a zvukomalbě.

Zkoumání dramatické tvorby A. V. Lunačarského, jeho teoretického odkazu a přínosu k marxistické estetice bylo druhým ústředním tématem symposia. Bylo prosloveno devět referátů, sdělení a diskusních příspěvků. Hostem symposia byla dcera A. V. Lunačarského — Irina Anatoljevna Lunačarskaja, pracovnice vědeckého oddělení tiskové agentury Novosti v Moskvě. Ve svém vzpomínkově pojatém vystoupení přiblížila účastníkům symposia osobnost svého otce a z magnetofonového i gramofonového záznamu přešla některá jeho vystoupení. V závěru informovala přítomné o průběhu příprav k oslavám 100. výročí narození A. V. Lunačarského, které se konají v Moskvě v listopadu 1975. I. A. Lunačarskaja přečetla rovněž přednášku zesnulého tajemníka Lunačarského A. I. Dejče, nazvanou *Lunačarskij a problémy socialistického divadla*. T. Nicolescová nazvala svůj referát *Cesta k divadlu revoluce (dramatická tvorba A. V. Lunačarského)*, V. Vlašínová promluvila na téma *Anatolij Vasiljevič Lunačarskij — divadelní kritik*, Milan Suchomel vystoupil se studií *Václavek a Lunačarskij*, A. Závodský s referátem *Kurt Konrad — divadelní kritik*, K. Bundálek s příspěvkem *E. F. Burian a jeho vztah k so-*

větskému avantgardnímu divadlu a konečně G. Schaumann přednesl referát *E. Piscator v sovětské kritice dvacátých a třicátých let*.

V diskusi účastníci sympozia s uspokojením přijali vzrůst zájmu badatelů o Lunačarského dramatickou tvorbu. V. A. Kovaljov zaměřil svůj příspěvek nazvaný „*Aktualnyj Lunačarskij*“ na zhodnocení přínosu odkazu Lunačarského pro marxistickou literární vědu. Vyslovil potěšení nad stále rostoucím zájmem o Lunačarského literárněvědné a estetické práce, které si dodnes zachovaly aktuálnost. Řeší se v nich nebo naznačuje řešení řady důležitých problémů literatury socialistického realismu, jako jsou obecné úkoly socialistických literatur, podstata realistické metody, vzájemný vztah tradice a novátorství, problémy stylu, otázky životní pravdy aj. S velkým zájmem je očekáváno vydání přednášek A. V. Lunačarského z dějin ruské literatury. V závěru svého diskusního příspěvku V. A. Kovaljov v několika bodech shrnul tendence, proti kterým jsou Lunačarského literárněvědné práce namířeny. Jde v první řadě o vulgární sociologismus, dále o pokusy ztotožnit pojem novátorství v socialistickém realismu s formalistickými „vý-nálezy“ a samoučelnými deformacemi. V díle Lunačarského — uzavřel svůj příspěvek Kovaljov — je dána hluboká kritika principů modernismu.

Náplní třetího tematického okruhu sympozia byly referáty a diskuse zabývající se v ý z n a m e m r e v o l u c e p r o v z n i k n o v ý c h u m ě l e c k ý c h k v a l i t, proměnami uměleckých žánrů, vznikem a významem socialistického realismu a konečně úlohou sovětské literatury a podněty, které přineslo mladé sovětské umění pro kulturu evropských národů. V jeho rámci bylo předneseno dvanáct referátů a sdělení a pět diskusních příspěvků. J. Burian nazval svůj referát *Historismus, konfliktnost a literatura socialistického realismu*, M. Hrala promluvil na téma *Řijnová revoluce a některé problémy sovětské prózy*, V. Novotný věnoval svůj příspěvek tématu *Revoluce roku 1905 a vznik socialistického realismu v sovětské literatuře*. Dále V. Kudělka přednesl referát *Člověk v revoluci*, P. Pešta *Satirik Jiří Hausmann a revoluce*, D. Kšicová *Ruská romantická poéma a revoluční hnutí*, K. Kardyni-Pelikánová *„Literatura a revoluce“ v polské literární vědě* a R. Pražák *Sándor Petőfi a ruská, ukrajinská i sovětská literatura*. Vedle autorů publikovaných referátů promluví ještě M. Zahrádka na téma *Dvě etapy vývoje socialistického realismu*, M. Wagner na *Proměnách groteskna v ruské literatuře*, M. Genčiová na *Proměnách dobrodružné prózy v sovětské literatuře dvacátých a třicátých let* a Z. Dostálová na téma *Ruská a sovětská literatura v moravských časopisech*.

Zájem diskutujících se soustředil především na problematiku vzájemného vztahu revoluční atmosféry a zrodu nových kvalit v sovětské próze a na ohlasy nové literatury socialistického realismu u ostatních národů. V této souvislosti navázal J. Burian na referát M. Hraly a provedl v diskusi podrobnější srovnání Malyškinova *Pádu Dairu* se Serafimovičovým *Železným proudem*. Všiml si zejména rozdílů a shod ve využití básnických prostředků. Oběma románům je společná „krupnaja masštabnost“ i poetizace

prozaické řeči, avšak v *Železném proudu* výrazněji vystupuje formující společenský prvek, „bezlikost smeňajetsja obrazom“ (ovšem volba hlavního hrdiny Kožucha je stále ještě, a zřejmě záměrně, dosti nahodilá). M. Novicov přispěl k diskusi poznámkou o vzrůstajícím zájmu o tvorbu Vladislava Vančury v Rumunské lidové republice.

V diskusi k referátům o proměnách uměleckých žánrů v souvislosti se společenskými zvraty vystoupil nejprve V. A. Kovaljov k Wagnerovu referátu o groteskně. K referátu M. Genčiové o dobrodružné próze připojil poznámku G. Schaumann. Uvedl, že anglický a americký román odráží v tradičním smyslu vzestup a rozpad buržoazie, a to i formálně — vývojem od velkého románu počátků buržoazní společnosti až ke komerční literární produkci, jejímž charakteristickým reprezentantem je detektivní román. Skončilo objevování buržoazního světa, začíná objevování jeho zločinu. Jakou pokrokovou tradici může navrhnout socialistická literatura? Zdá se, že to, co dříve představovalo objevování světa, bude dnes znamenat objevování kosmu. Perspektivní tematikou pro socialistickou vědeckofantastickou literaturu se stává problematika budoucího člověka, lidské osobnosti zítřka. M. Genčiová v odpovědi G. Schaumannovi konstatovala, že se fantastická literatura o objevování kosmu dá zahrnout do dobrodružné literatury v širším pojetí, že však představuje zvláštní žánr, který má také svou předhistorii (sama mu věnovala již dříve důkladnou pozornost).

Na závěr jednání shrnul M. Mikulášek výsledky sympozia: Byla zkoumána mnohotvárnost revoluční básnické tvorby V. Majakovského, kulturněpolitická a dramatická činnost A. V. Lunačarského, problematika ideově-politické základny socialistického umění a jeho funkce ve společnosti, dále mnohost, proměny a dialektické působení literárních forem v historickém vývoji, odraz revolučních událostí v literaturách jiných národů (maďarské, polské, jihoslovanských), otázky textologické, materiálové i bibliografické. M. Mikulášek uvítal vědecký přístup k problematice, snahu odkrývat nové oblasti zkoumání a úsilí uplatňovat při literárněvědném bádání požadavky marxistické uměnovědy a principy stranickosti.

V. A. Kovaljov v závěrečném slově shrnul svoje dojmy z konference takto: Už dávno se zájmem sleduje práce československých rusistů. Měl možnost vyjádřit své mínění o rozvoji rusistiky v Československu ve stati uveřejněné roku 1971 v časopise *Russkaja literatura*. Nyní na základě dojmů získaných na konferencích v Banské Bystrici a teď i v Brně dochází k závěru, že situace v československé rusistice se konsoliduje, jsou aktivně překonávány deformace z krizových let, na široké frontě se rozvíjí činnost marxistických literárních vědců. I když řešení některých problémů sovětské literatury naznačená v průběhu jednání tohoto sympozia vyvolávala diskusi, V. A. Kovaljov se domnívá, že takovou diskusi lze jako celek považovat za zdravou. S uspokojením dále uvítal, že se problematika vztahu literatury a umění k revoluci stává častěji předmětem zájmu československých rusistů, jak to ostatně vyjadřuje i sám název sympozia. Bylo by žádoucí, aby se

i další bádání v budoucnu zaměřilo tímto směrem. V poslední části svého příspěvku poděkoval V. A. Kovaljov organizátorům za pozvání, za možnost vystoupit jak s referátem, tak i během diskuse a tlumočil ochotu k další spolupráci i za své sovětské kolegy.

M. Novicov promluvil jménem všech ostatních zahraničních hostů. Vyjádřil politování, že končí pobyt v přátelském a pohostinném prostředí a za své kolegy i za sebe vyslovil uspokojení nad dělným průběhem sympozia i nad věcností referátů. Zvolenou problematiku pokládá za velmi aktuální. Literární tvorbu v revolučních společenských podmínkách je nutno zkoumat tvůrčím způsobem. Z tohoto hlediska označil referáty československých kolegů — počínaje úvodními Mikuláškovým a Burianovým až po poslední přednesené v závěru sympozia — jako přínos a zároveň jako důkaz toho, že lze organicky spojit marxisticko-leninský ideologický postoj s tvůrčím výkladem specifičnosti literatury jako strukturního jevu. Vyjádřil naději, že se pracovní kontakty navázané na tomto sympoziu budou dále plodně rozvíjet a přinesou kladné výsledky. Všem přítomným popřál mnoho úspěchů v další vědecké práci.

Závěrečného slova se ujal J. Burian. Poděkoval V. A. Kovaljovovi za uznání i za kritická slova pronesená v diskusi. Dále poděkoval za účast i za spolupráci všem zahraničním hostům i hostům z Československa. Smysl a význam sympozia vidí v tom, že se přehodnocují některá starší stanoviska a že se zkoumají na vskutku marxistické bázi i některé další oblasti (např. Lunačarského dramatické dílo, Majakovského tvorba pro děti). Práce, jejíž dílčí výsledky byly předloženy na sympoziu, sympoziem nekončí. Výsledky v dané fázi budou zachyceny ve sborníku.